

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRK DİPLOMASİSİ

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
IV/A-2-3.1. Dizi - Sayı:8¹

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRK DİPLOMASİSİ

N. Selcen KORKMAZCAN

2. Baskı

ANKARA, 2021

Korkmazcan, N. Selcen

İkinci Dünya Savaşı'nda Türk diplomasisi / N. Selcen Korkmazcan. — 2. baskı. —
Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2021.

xii, 388 s. : tıpkıbasım, tablo ; 24 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları;
IV/A-2-3.1. Dizi-Sayı: 8¹)

Bibliyografya ve indeks var.

ISBN 978-975-16-3501-3

1. Dünya Savaşları, II _ Türkiye. 2. Dünya Savaşları, II _ Diplomasi. I. E.a.
II. Dizi.

940.5322561

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulunun 09.07.2021 tarihli
ve 823/29 sayılı kararı gereği 2000 adet basılmıştır.

ISBN: 978-975-16-3501-3

Kapak Tasarım: Emine ÇAKIR

Baskı:

Neyir Matbaacılık

Matbaacılar Sitesi 1341. cd. No: 62

İvedikOSB - Yenimahalle / Ankara

Tel: 0312 395 53 00 • info@neyir.com

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	IX
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ.....	1
KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVAŞIN AYAK SESLERİNDE TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA DİPLOMASİ

I. Türkiye'nin Savaş Diplomasisini Şekillendiren Olaylar	9
A. Komşular ve Savaşan Taraflarla İlişkilerin Kurulması	9
B. Değişen Gündemde Tedbir Arayışları	18
II. İki Savaş Arasında Dünya: Diplomasi- Savaş Arayışları	28
A. Birinci Dünya Savaşı Sonu Düzenlemeleri	28
B. Düzenin Bozulması	34
III. Türkiye'nin Diplomatik Yükümlülükleri	53
A. Türk Dış Politikasının İdaresi	53
B. Avrupa'nın Savaş Hazırlıklarında Türkiye'nin Yeri	59

İKİNCİ BÖLÜM

ALMAN ÜSTÜNLÜĞÜ DÖNEMİNDE DIŞ İLİŞKİLER

I. Savaşsız Savaşta Türkiye'nin Tavrı	71
A. Polonya'nın Paylaşımında Türkiye'nin Durumu	71

B. Türk-Sovyet Görüşmeleri	76
C. Türk-İngiliz-Fransız İttifakı	87
II. Sıcak Savaşta Türkiye'nin Tarafsız Kalma Çabaları	101
A. Fransa'nın Yenilgisi	101
B. İtalya'nın Savaşa Katılması	105
III. Yeni Cepheler Açılırken Türkiye	118
A. Almanya'nın Balkanlar'da İlerleyişi	118
B. Alman-Sovyet Savaşı	145

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞTA DENGEDEN MÜTTEFİK ÜSTÜNLÜĞÜNE DİPLOMASİ

I. Savaşın Dengesinde Türkiye	157
A. ABD'nin Savaşa Girişinde Tarafların Türkiye ile İlişkileri	157
B. Dengeler Değişirken Türkiye	179
1. Savaş Ekonomisi- Varlık Vergisi ve Diğer Düzenlemeler	183
II. Müttefik Konferanslarında Türkiye	189
A. Türkiye'nin Savaşa Girmesi Kararı	189
B. Müttefiklerin Türkiye'yi Savaşma Fıkrine Hazırlamaları	196
C. Türkiye'nin İkna Edilmesi	222

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN SAVAŞ HAZIRLIKLARI DİPLOMATİK BASKILAR

I. Türkiye'nin Savaşa Katılma Kararı	229
A. Müttefik Baskıları	229
1. İnönü- Roosevelt- Churchill'in Kahire Buluşması	240
2. Müttefiklerle Yaşanan Bunalım	250

II. Türkiye'nin Savaşa Girmesi	275
A. Yalta Konferansı Kararları	275
B. Türkiye'nin Savaş Kararı	280
C. Sovyet Notası ve Molotov- Sarper Görüşmesi	284
D. Savaşın ve Müttefik Dostluğunun Sonu	296
SONUÇ	309
KAYNAKÇA	313
DİZİN	335
EKLER	345

ÖN SÖZ

1939-1945 yılları arasında yaşanan İkinci Dünya Savaşı süresince izlenen Türk diplomasisi bu eserin ana konusunu oluşturmaktadır. Savaş başlamadan, savaş dışı kalmayı kararlaştırmış olan Türkiye'nin, savaş boyunca değişen koşullara rağmen bu kararını uygulayabilmiş olması önemli görülmektedir. 20. yüzyıl siyasi tarihinin en önemli konularından biri olan İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin durumu ve savaşa taraf devletlerle ilişkileri kapsamlı bir araştırmayla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Savaşa fiilen katılmamış olan Türkiye'nin 1939 yılı önce-si genel durumu, uluslararası yükümlülükleri ve özellikle savaş süresince izlediği politika savaşan tarafların tutumlarıyla birlikte ele alınmıştır. Konuyla ilgili çok değerli çalışmalar yapılmış olmasına karşın konunun Türkiye'de Doktora Tezi olarak çalışılmamış olması dikkat çekici bulunmuştur. Bu eksikliğin yerli-yabancı kaynaklar kullanılarak giderilmesi amaçlanmıştır.

Konuyla ilgili birinci elden kaynaklara ulaşabilmek için Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi'nde çalışmalar yapılmış; bunların dışında, Londra'daki National Archives'da konuyla ilgili İngiliz belgeler incelenmiştir. ABD'nin Türkiye Büyükelçiliği Bilgi-Belge Merkezi, TBMM Kütüphanesi, Milli Kütüphane, TTK Kütüphanesi, Cenevre Üniversitesi IHEID Enstitüsü Kütüphanesi, Ankara ve İstanbul'da bulunan çeşitli üniversitelerin kütüphanelerinde tutanak, basılı eser, süreli yayın ve günlük gazeteler taranmış, elektronik yayınlar incelenmiştir. Tüm bu kurumların yardım ve danışmanlık yapan çalışanlarına teşekkür ederim.

Konunun belirlenmesi, kaynaklara ulaşılması, belgelerin değerlendirilmesi, yazıya dökülmesi ve sonuca ulaşılmasına kadar, kısaca çalışmaların her döneminde hem rehberliğini, hem tecrübelerini, hem de vaktini esirgemeyerek bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan danışmanım Prof. Dr. Azmi Süslü'ye çok teşekkür ederim. Tez İzleme Komitesi'nde yer alan değerli hocam Prof. Dr. Neşe Özden, İngiltere'de Kabine belgelerini incelememi tavsiye ederek tezin ana kaynaklarına ulaşmamı sağlamış ve yol göstermeyi sürdürmüştür; Prof. Dr. Refik Turan, desteğini ve güvenini hiç esirgememiştir. Kendilerine teşekkür ederim. Görevden ayrılınca-ya kadar Tez İzleme Komitesi'nde yer alıp vaktini ayıran Prof. Dr. Semih Yalçın,

ayrıca Prof. Dr. Necdet Hayta, ve Doç. Dr. Serdar Sarısır'a; yüksek lisans ve doktora ders döneminde çok şey öğrendiğim Prof. Dr. Ömer Kürkçüoğlu, Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı, Prof. Dr. İzzet Öztoprak, Yrd. Doç. Dr. Ahmet Emin Yaman'a da teşekkür borçluyum. Eserin baskıya hazırlanması aşamasında katkı sağlayan ve yönlendirme yapan değerli hocalarıma ve Türk Tarih Kurumu çalışanı Uzman Selda Karabeyoğlu'na teşekkür borçluyum.

Bu çalışmayla ilgili kaynak bulmamda, bulduklarıma ulaşmamda, ulaştıklarımı değerlendirip yazmamda yardımı, desteği ve yönlendirmesi olan tüm dostlarıma, çalışma arkadaşlarıma ve aileme, özellikle annem Refika Korkmazcan, babam Hasan Korkmazcan ve ablam Selva Korkmazcan Işık'a teşekkür ederim.

Bir liderin nasıl olması gerektiğini en iyi şekilde ortaya koyan, dış politikanın ne şekilde yürütülmesi gerektiğini gösteren büyük Atatürk'ü ve onun izinde İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin çıkarları için hareket eden İnönü başta olmak üzere dönemin devlet adamları ve diplomatlarını da şükranla anıyorum.

N. Selcen KORKMAZCAN

KISALTMALAR

A.b.	Aynı belge
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.e.	Aynı eser
a.g.b.	Adı geçen bildiri
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
AKDTYK	Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
a.t.	Alıntı tarihi
a.y.	Aynı yer
ATTB	Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri
ATASE	Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı
AÜDTCF	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi
AÜSBE	Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
AÜSBF	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
CAB	Cabinet Papers
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
Doc.	Document
DGFP	Documents on German Foreign Policy

Ed.	Editör
FRUS	Foreign Relations of the United States
Haz.	Hazırlayan
No.	Numara
s.	Sayfa
S.	Sayı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği
TTK	Türk Tarih Kurumu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
t.y.	Tarih yok
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan
YKY	Yapı Kredi Yayınları
y.y.	Yer yok

GİRİŞ

Geniş anlamıyla uluslararası ilişkiler, dar anlamıyla dışişleri bakanlığı ve ona bağlı elçilikler aracılığıyla yürütülen ilişkileri anlatmak için kullanılan diplomasi,¹ uluslararası ilişkilerin iletişim yolları kullanılarak idare edilmesi ifadesiyle açıklanabilir.² Mehmet Gönübol'a göre, "bir hükûmetin belli konulardaki kanı ve görüşlerini doğrudan doğruya öteki devletlerin karar vericilerine iletmesi sürecidir."³ Tayyar Arı'ya göre diplomasi, uluslararası ilişkiler ve dış politikanın içeriğinden farklı olarak, yürütülme biçimini ifade etmek için kullanıldığında, uluslararası politikanın resmi yollarla uygulamaya konulmasını anlatmak için kullanılmaktadır. Bunların dışında "devletler arasındaki sorunların barışçıl yollarla çözülme süreci" şeklinde de kullanılmaktadır.⁴ Bu çalışmada, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki dış politikası, bu politikanın yürütülme şekli ve sorunların barışçı yollarla çözülmeye çalışılması için atılan adımların tümü değerlendirilmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndaki diplomasisi, savaşmamak için verilmiş bir savaş olarak tanımlanabilir.

Uluslararası ilişkiler ulusal çıkarlar ön planda tutularak kurulmak zorundadır. İkinci Dünya Savaşı'nda savaşan tarafların tümü savaş boyunca bu doğrultuda hareket etmişlerdir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nda fiili olarak yer almamış olsa da tüm dünyayı etkisi altına alan bu savaştan konumu, ilişkileri ve savaşan tarafların çekişmeleri sebebiyle çok yönlü olarak etkilenmiştir. İlhan Tekeli ve Selim İlkin, "Türkiye Cumhuriyeti tarihi konusunda yapılan hemen hemen tüm çalışmalarda İkinci Dünya Savaşı'nın dönüm noktası olarak kabul edildiğini" belirtmişlerdir.⁵ Dünya tarihinde olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde de çok büyük önem taşıyan savaş yıllarında Türkiye'nin izlediği tutum, savaş henüz başlamadan ilan edilmiş olan "zorunlu olmadıkça savaşa girmemek" kararının uy-

¹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, İstanbul, 2001, 4. Basım, Alfa Yayınları, s. 262

² Paul Viotti, Mark V. Kaupp, *International Relations and World Politics*, New Jersey, 2013, Fifth Edition, Pearson, s. 219

³ Mehmet Gönübol, *Uluslararası Politika, İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*, Ankara, 2000, Siyasal Kitabevi, s. 112

⁴ Tayyar Arı, a.g.e. s. 262

⁵ İlhan Tekeli- Selim İlkin, *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, Birinci Cilt, İstanbul, Kasım 2013, İletişim Yayıncılık, s. 15

gulanmasıdır. İki savaş arası dönemde bölgesel ve küresel barış için atılmış olan adımlar savaş başladığında da barış için savaşı göze alabilmenin zorunluluğu değerlendirilerek sürdürülmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin savaş süresince jeopolitik konumu, yükümlülükleri ve karşılaştığı baskılara rağmen çatışmaların uzağında kalmayı başarabilmesi bu çalışmada incelemeye alınmıştır.

Birinci Bölüm'de Türkiye'nin savaş döneminde izlediği tutumun belirlenmesinde etkisi olduğu değerlendirmesiyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren uluslararası ilişkilerdeki temel gelişmeler ve uygulanan dış politika, genel hatlarıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ayrıca, dünyanın Birinci Dünya Savaşı'nın izlerini silemeden bir ikincisine doğru sürüklenişinin sebepleri ve büyük devletlerin savaş hazırlıkları incelenmiştir. İki savaş arası dönemde Türkiye'nin büyük devletlerle kurduğu ilişkilerin, savaş yılları yaklaştığında, bu durumun bilinciyle, dünyanın değişimine uygun şekle getirilmesi için atılan adımlar ele alınmıştır.

İkinci Bölüm'de savaşta Alman üstünlüğü sürerken Türkiye'nin tutumu ve taraflarla ilişkileri değerlendirilmiştir. Türkiye'nin savaş döneminde kendisini koruma altına almak için izlemiş olduğu politikanın sonucunda ulaştığı ve savaş süresince yazılı koşullar oluştuğunda kendisine savaşa yükümlülüğü getirecek olan Türk-İngiliz-Fransız İttifakı'nın hazırlık ve onay süreci; istenmiş olmasına rağmen, değişen Sovyet tutumuyla birlikte ortaya çıkamayacak olan Türk-Sovyet anlaşması; savaş başında Almanya'nın kaygısızca ilerlemesini temin eden Alman-Sovyet dostluğunun sonuna yaklaşırken imzalanan Türk-Alman Saldırmazlık Antlaşması'nın neden ve sonuçları incelenmiştir. Yine Türkiye'nin savaştaki durumunu ve savaş süresince birçok kez ortaya çıkacak olan savaşa girme yükümlülüğünü üstlendiği süreç açıklanırken, bu yükümlülüğün uygulamaya konulması için atılan adımlar anlatılmıştır.

Üçüncü Bölüm'de, savaşta Alman üstünlüğünden müttefik üstünlüğüne geçerken uygulanan politikalar ve taraflarla ilişkiler ele alınmıştır. Türkiye, ABD'nin savaşa girmesinden sonra savaşta dengeler değişmeye başladığında da, Alman-Sovyet Savaşı'nda Sovyet üstünlüğünün ortaya çıkmasıyla müttefiklerin üstün konuma gelmesi sürecinde de savaşan tarafların merceği altında olmuştur. Değişimler yaşanırken, Türkiye'ye karşı uygulanan baskılar da farklılaşmaya başlamış, bu süreçte uygulanan diplomasinin Türkiye'nin savaşta yer almadan yürütülmesinin güçlükleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Son bölüm olan Dördüncü Bölüm'de, müttefiklerle birlikte savaşa katılmayı ilke olarak kabul eden Türkiye'nin, bu karara rağmen çatışmalardan kaçır-

nabilmek için uyguladığı politika incelenmiştir. Savaş sonunda Türkiye'nin de dünyanın da değişiminde önemi bulunan bazı gelişmeler bu bölümde incelenmiş ve Türkiye'nin tavrı, sebepleri ve sonuçlarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın tümünde, zaman zaman konuların gerektirdiği şekilde kronolojik anlatımın dışına da çıkılarak tematik anlatım izlemek zorunluluğu doğmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nı yaşayan ve Milli Mücadele döneminde cephelerde savaşanlarla dolu Türkiye'nin yönetici kadrosunun altı yıl boyunca verdiği diplomatik savaş, savaşa girmemek için verilmiş bir savaştır. İki savaş arası dönemde komşuları ve dönemin büyük güçleriyle geçmişten kalan sorunlarını çözen Türkiye'nin uyguladığı bu politika, çok yakın bir geçmişte çok kötü bir şekilde iki defa tecrübe edilmiş olan savaş yıkımlarından uzak kalmak için yürütülmüştür. Savaşın merkez bölgesi denilebilecek bir konumda yer alan Türkiye, her şeye rağmen bu kararını uygulayabilmiş, savaşın yıkımlarının dışında kalmıştır. Bu kararın alınması ve uygulanmasında en belirleyici unsur, Türk devlet adamlarının tutumu ve gayreti olmuştur.

Araştırmalarımızın sonucunda rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Türkiye, “Savaş Diplomasisi” veya “Savaşta Diplomasi” olarak isimlendirilebilecek bu altı yıllık zorlu süreci diplomatik manevralarla, çatışmalara katılmadan, başarıyla idare edebilmiştir.

